

GEORGE ORWELL¹

Politika in (angleški) jezik²

Večina tistih, ki jim je vsaj malo mar za jezik, bo priznala, da je ta na slabi poti. Vendar po splošno sprejetem mnenju ne moremo z zavestnim delovanjem ničesar storiti. Naša civilizacija je dekadentna in jezik, kot ljudje to argumentirajo, je skupaj z njo neizogibno obsojen na propad. Iz tega sledi, da je vsakršna borba proti zlorabi jezika sentimentalna zastarelost, kot če bi nam bile sveče ljubše od električne osvetljave ali fajakarski vozovi od letal. To prepričanje napaja le napol zavedno prepričanje, da je jezik naravna tvorba in ne instrument, ki ga oblikujemo za svoje lastne namene.

Jasno je, da morajo biti vzroki za nazadovanje jezika v končni fazi politični in ekonomski – niso le rezultat kvarnega vpliva tega ali onega pisca. Toda rezultat lahko postane vzrok za okrepitev prvotnega vzroka, z enakim učinkom, le v bistveno močnejši obliki, in tako dalje v neskončnost. Človek se lahko vda alkoholu, ker se počuti kot zguba, nato pa mu zaradi popivanja vse še bolj spodleti. Nekaj podobnega se dogaja jeziku. Grd in nenatančen postaja, ker so naše misli nespametne, obenem pa nas nemaren jezik lažje privede do nespametnih misli. Poanta je v tem, da je proces mogoče obrniti. V sodobnem jeziku, posebno pisnem, mrgoli slabih navad, ki se širijo z posnemanjem, toda če se je človek pripravljen ustrezno potruditi, se jim je mogoče izogniti. Če se teh napak znebimo, lahko jasneje mislimo, jasno mišljenje pa je

nujni prvi korak k politični prenovi – boj proti slabemu jeziku torej ni lahkotna domislica ali izključna domena poklicnih piscev. Zdaj bom to misel razvil in upam, da bo postala jasnejša. Medtem pa navajam pet primerov jezika, kakršen je danes v navadi.

Teh odlomkov nisem izbral, ker bi bili posebno slabi – če bi izbral, bi lahko navedel bistveno slabše, temveč ker ilustrirajo številne šibkosti uma, za katerimi lahko. Primeri so rahlo podpovprečni, a dovolj reprezentativni. Oštevilčil sem jih, da se bom po potrebi lahko navezoval nanje.

1. Dejansko nisem prepričan, če ne bi mogli reči, da Milton, ki nekoč ni bil videti povsem drugačen od Shelleyja iz 17. stoletja, na podlagi izkušenj ni postal vsako leto bolj grenak, bolj tuj [sic] utemeljitelju tiste jezuitske sekte, za katero ga ne bi moglo

nič pripraviti k temu, da bi jo prenašal. (Profesor Harold Laski, esej v *Svobodi izražanja*)

2. Predvsem pa se ne smemo igrati ristanca z domačim arzenalom besednih zvez, ki predpisuje eminentno razporeditev izrazov, na primer Temeljnega vzeti v obzir³ namesto upoštevati ali prodajati mačka v žaklju, namesto goljufati. (Profesor Lancelot Hogben, *Interglossia*)
3. Na eni strani imamo svobodno osebnost: po definiciji ni nevrotična, saj ni niti konfliktna niti sanjava. Njene želje, takšne, kot so, so transparentne, saj so zgolj tisto, kar prek institucionalne odobritve ohranja v ospredju zavesti; drug institucionalni vzorec bi spremenil njihovo število ali intenziteto; le malo je v njih ogrožajočega za kulturo, naravnega ali takšnega, česar ne bi bilo mogoče zreducirati. Toda po drugi strani družbena vez ni nič drugega kot medsebojno presojanje teh samih v sebi varnih celot. Spomnite se na definicijo ljubezni. Kaj ni to prava podoba malega akademika? Kje, v tej dvorani ogledal, je prostor za osebnost ali za bratskost? (Esej o psihologiji v *Politiki* (New York).
4. Vsi "najboljši možje" iz klubov samskih moških in vsi razsrjeni fašistični kapitani, združeni v skupnem sovraštvu do socializma in živalski grozi pred plimo množičnega revolucionarnega gibanja, so se oprijeli hujskanja, gnusnega podpihovanja in srednjeveških legend o zastrupljenih vodnjakih, da bi v prid borbi proti revolucionarnemu izhodu iz krize uzakonili svoje uničevanje delavskih organizacij in podžgali vznemirjeno malomeščanstvo k šovinistični gorečnosti. (Komunistični pamflet)
5. Če hočemo v to staro deželo vnesti novega duha, se bomo morali lotiti neprijetne in zahtevne reforme, namreč, humanizacije in galvanizacije B. B. C.-ja. Plašnost tu razkriva le obolelost in oslabeledost duše. Na primer, srce Britanije mora biti zveneče, s krepkimi udarci, britansko levje

rjovenje pa je trenutno kot pri Klopčiču iz Shakespearovega *Sna kresne noči* – nežno kot doječa golobica. Možati novi Britanec ne more v nedogled oklevati pred očmi, pravzaprav ušesi sveta, s slabotno mlahavostjo z Langham Placea,⁴ ki se je nesramno zamaskirala v "standardno angleščino". Ko se ob devetih zasliši *Glas Britanije*,⁵ bi bilo neskončno manj komično, ko bi slišali začetne črke h pošteno izgovoriti,⁶ namesto da poslušamo domišljavo, naduto, inhibirano, učiteljsko, premeteno trobezljanje čednostnih sramežljivih mjavkajočih devic! (Pismo v *Tribune*)

Vsak od teh odlomkov ima svoje hibe. Poleg grdosti, ki se ji je mogoče izogniti, sta jim skupni še dve lastnosti. Prva je postanost podob, druga pa pomanjkanje natančnosti. Pisec lahko pozna pomen, vendar ga ne zmore izraziti ali pa nepazljivo pove nekaj drugega, lahko pa mu je skoraj vseeno, ali njegove besede kaj pomenijo ali ne. Ta mešanica nejasnosti in čiste nesposobnosti je najizrazitejša značilnost moderne proze, posebno pa vsakovrstnega političnega govora. Takoj, ko se pojavijo določene teme, se konkretno stali v abstraktno in videti je, da nihče več ne zmore razmišljati o smereh govora, ki še niso zlaajnane: prozo vse manj sestavljajo besede, ki jih izbiramo zaradi njihovega pomena, vse bolj pa skupaj zbite fraze, kot deli naredi-si-sam kokošnjaka. V nadaljevanju s primeri in pojasnili navajam različne trike, s katerimi se pisci rutinsko izogibajo ukvarjanju s prozno strukturo.

UMIRAJOČE METAFORE. Na novo izumljene metafore mišljenju pomagajo vzbuditi nazorno podobo, tehnično "mrtve" metafore (npr. *železna volja*) pa se vračajo v stanje običajnih besed in jih v glavnem lahko uporabljamo, ne da bi izgubili njihovo živost. Med obema razredoma pa se nahaja ogromno smetišče ponošenih metafor, ki so izgubile vso evokativno moč in jih uporabljamo le še zato, ker nas rešujejo pred težavo samostojnega izumljanja besednih zvez.

Nekaj primerov: *dati dušo za nekaj, upogniti hrbet, pohoditi nekoga / nekaj, stati z ramo ob rami, speljati vodo na njegov mlin, imeti nekaj za bregom, ribarjenje v kalnem, ahilova peta, labodji spev, topla greda, obračati se v grobu*. Pisci mnoge uporabljajo, ne da bi poznali njihov pomen, pogosto pa tudi združujejo nekompatibilne metafore, kar je jasen znak, da jih ne zanima, kaj govorijo. Nekatere izmed danes običajnih metafor so se izvile iz svojega prvotnega pomena, ne da bi se tisti, ki jih uporabljajo, tega zavedali. Primer je kladio in nakovalo, kar v današnji uporabi implicira, da je nakovalo deležno najhujšega, medtem ko je v resničnem življenju vedno nakovalo tisto, ki zlomi kladio, nikoli obratno; pisec, ki bi malo postal in pomislil, kaj govori, bi se izognil sprevračanju prvotne fraze.

OPERATORJI ALI NAPAČNI ČLENI BESED.

Ti človeku prihranijo težavno izbiranje primerne glagola ali samostalnika, obenem pa tlakujejo stavek z dodatnimi zlogi, kar daje vtis simetrije. Značilne besedne zveze so: *stati na dveh bregovih, vzpostaviti stik z, biti podvržen nečemu, privedi do, stopiti korak nazaj, imeti za posledico, igrati glavno vlogo, privedi do učinka, izkazovati težnjo, služiti namenu*, itd., itd. Ključ je v opuščanju preprostih glagolov. Namesto da bi uporabili eno samo besedo, kot so *zlomiti, ustaviti, pokvariti, zakrpati ali ubiti*, glagol postane fraza, sestavljena iz samostalnika ali pridevnika, ki je pritrjen na kakšen splošen glagol, kakršni so: *izkazati se, da, služiti, vzpostaviti, igrati ali privedi do*. Poleg tega pisci, kadarkoli je mogoče uporabljajo trpnik namesto tvornika in samostalnike namesto glagolnikov (npr. *s preiskavo* namesto *s preiskovanjem*). Število glagolov nadalje zmanjšujejo z uporabo pripon, kot sta *-zirati* in *od-*, banalnim stavkom pa dajo vtis globine z orodji, kot je: *ne bi mogli reči, da ni*. Preproste zveze in predloge nadomeščajo s frazami, kot so: *glede na, če vzamemo v obzir, dejstvo, da, s pomočjo, s stališča, v interesu, s predpostavko, da; na koncu pa so stavki odrešeni padca pozornosti s tako odmevnimi puhlostmi, kot so: zelo zaželeno, ne smemo pozabiti na, razvoj,*

ki ga lahko pričakujemo v bližnji prihodnosti, zasluži resni razmislek, privede do zadovoljive rešitve in tako naprej in tako naprej.

PRETENCIOZEN GOVOR. Pisci uporabljajo besede, kot so *fenomen, element, individuum, objektivno, kategorično, efektivno, virtualno, bazično, primarno, promovirati, utilizirati, eliminirati ali likvidirati*,⁷ da bi okrasile preproste stavke in v pristranske sodbe vnesle pridih znanstvene nepristranskosti. Pridevnike, kot so: *epohalen, epski, zgodovinski, nepozaben, zmagovit, starodaven, neizogiben, neizprosen* ali *dejanski* uporabljajo, da bi povečali določen nečasten postopek mednarodne politike, če pa želijo slaviti vojno, običajno uporabljajo anahronističen ton in značilne besede: *tron, železna pest, meč, prapor, konjeniški škorenj, fanfara*.⁸ Tujke in izraze, kot so *pretekli režim, deus ex machina, status quo, mutatis mutandis, Zeitgeist* itd., uporabljajo, da bi razodeli duha kulture in elegance. Z izjemo praktičnih kratic, kakršna je P. S.,⁹ ni nobene potrebe po kateri od stotin tujih fraz, ki so danes običajne. Slabe pisce, posebno znanstvene, politične in sociološke, stalno preganja predstava, da so latinske in grške besede odličnejše od njihovih domačih različic.¹⁰ Žargon, značilen za marksistično pisanje (*hijena, rabelj, kanibal, buržuj, lakaj* ali *Bela garda*), v dobršni meri sestavljajo besede, ki so prevedene iz ruščine, nemščine ali francoščine. Običajno so nove besede skovane na podlagi latinskega in grškega korena s primernim obrazilom in, kjer je potrebno, s prireditvijo mere. Pogosto je enostavnejše ustvariti takšne besede (*deregionalizirati, fragmentarno* itd.)¹¹ kot razmisliti, katera domača beseda bi lahko izrazila namen. Posledično večinoma naraščata zanikrnost in nejasnost.

BREZPOMENSKE BESEDE. V določenih zvrsteh pisanja, posebno v likovni in literarni kritiki, je povsem običajno, da naletimo na dolge odlomke skoraj povsem brez pomena.¹² Besede, kot so: *romantično, vrednote, človeško, mrtvo, sentimentalno, naravno ali vitalno*, kot jih najdemo v likovni kritiki, so dosledno brezpomenske, v smislu, da ne napotujejo

k objektu, ki bi ga bilo mogoče najti, še več, od njih bi težko pričakovali, da bi bralec to kadarkoli lahko naredil sam. Ko kritik zapiše: "Izstopajoča poteza X-ovega dela je kvaliteta živosti," medtem ko drugi piše: "Kar najbolj pade v oči pri X-ovem delu, je njegova svojska mrtvost," bralec to sprejme kot preprosto razliko v mnenjih. Če pa bi namesto žargonskih besed *mrtvo* in *živo* uporabili besedi, kot sta *črno* in *belo*, bi takoj uvidel, da je bil v resnici napačno uporabljen jezik. Na podoben način so zlorabljene številne politične besede. Izraz *fašizem* danes nima drugega pomena kot 'nekaj nezaželenega'. Besede *demokracija*, *socializem*, *svoboda*, *domoljubno*, *realistično* ali *pravica* vsebujejo številne pomene, ki se ne morejo spraviti med sabo. Na primer, pri besedi *demokracija* ni problem le v tem, da se ne moremo zediniti, kako bi jo definirali, temveč tudi, da vsak poskus definiranja naleti na odpor z vseh strani. Občutek, da deželo, ki jo označujemo za demokratično, s tem hvalimo, je skoraj univerzalen, posledično pa zagovorniki kateregakoli režima trdijo, da je demokratičen, in se bojijo, da bi morali prenehati uporabljati to besedo, če bi jo podvrgli enotnemu pomenu. Tovrstne besede pogosto uporabljajo na zavestno nepošten način: zasebno jih definirajo na en način, poslušalce pa pustijo v veri, da pomenijo nekaj povsem drugega. Izjave, kot so '*Maršal Petain je bil resničen domoljub*', '*Sovjetski tisk je najsvobodnejši na svetu*', '*Katoliška cerkev nasprotuje preganjanju*' so skoraj vedno namerno zavajajoče. Druge večpomenske besede, ki jih pisci večinoma uporabljajo na nepošten način, so: *razred*, *totalitaren*, *znanost*, *napreden*, *nazadnjaški*, *malomeščanski*, *enakost*.¹³

Naj po tem katalogu sleparij in sprevrženosti podam še en primer pisanja, h kateremu vodijo. Tokrat bo izmišljen. Odlomek dobrega jezika bom prevedel v sodoben jezik najslabše vrste. Tu je znani citat iz *Pridigarja*:¹⁴

"Vrnil sem se in videl, da hitri ne zmagajo v tekmi, močni ne v bitki, niti ne zaslužijo

modri, niti razumevajoči ne obogatijo, izkušeni pa niso deležni podpore; toda čas in naključje bosta doletela vse."

In še v sodobnem jeziku:

"Objektivni razmislek o sodobnih fenomenih nas sili k sklepu, da uspeh ali poraz v kompetativnih dejavnostih ne izraža težnje po sorazmernosti z inherentno zmožnostjo, temveč moramo imeti konstantno pred očmi določen element invariabilnosti."

To je parodija, toda ne najbolj groba. Tretji oštevilčeni primer, denimo, vsebuje več zaplat iste vrste jezika. Kot vidite, besedila nisem v celoti prevedel. Začetek in konec stavka relativno zvesto sledita pomenu originala, toda konkretne ilustracije iz sredine – tekma, bitka, zaslužek – se razpustijo v ohlapni frazi 'uspeh in izguba v kompetativnih dejavnostih'. To sem storil, ker noben sodoben pisec, o kakršnem razpravljam – nihče, ki bi lahko uporabljal fraze kot 'objektivni razmislek o sodobnih fenomenih' – ne bi mogel nikoli tako natančno in podrobno urediti misli. Težnja sodobne proze je odmik od konkretnosti. Sedaj analizirajte ta dva stavka nekoliko podrobneje. Prvega sestavlja petintrideset besed, a le enainsedemdeset zlogov, vse besede pa so iz vsakdanjega življenja. Drugega sestavlja triintrideset besed z enainosemdesetimi zlogi: šest jih ima latinski koren, ena pa grškega. Prvi stavek vsebuje šest živih podob in le eno frazo ('čas in naključje'), ki bi jo lahko označili za ohlapno. V drugi ni niti ene same samcate sveže fraze, ki bi pritegnila pozornost in kljub enainosemdesetim zlogom poda le skrajšano različico pomena prvega stavka. Toda brez vsakega dvoma je drugi tip stavka poglaval korenine v sodobnem jeziku. Ne želim pretiravati. Ta način pisanja še ni vsesplošen in izkopanine preprostosti še najdemo tudi v najslabšem besedilu. Če pa bi nama kdo rekel, naj napiševa par vrstic o negotovosti človeških usod, bi verjetno prišla precej bližje izmišljenemu stavku kot tistemu iz *Pridigarja*.

Kot sem poskušal prikazati, sodobni način pisanja v svoji najslabši obliki ne izbira besed zaradi njihovega pomena in ne izumlja podob,

s katerimi bi pomen postal jasnejši. Namesto tega skvačka skupaj dolge trakove besed, ki jih je že nekdo drug sestavil v določeno zaporedje, tako predstavljen rezultat pa je čista prevara. Privlačnost takšnega načina pisanja je v njegovi enostavnosti. Enostavneje, z navado pa tudi hitreje, je reči: *"Po mojem mnenju ni mogoče trditi, da je predpostavka, da je ... napačna"* kot: *"Mislim, da..."*. Če uporabljamo že narejene skovanke, se nam ni potrebno podajati na lov za besedami, poleg tega pa nam ni treba skrbeti za ritem stavka, saj so fraze bolj ali manj zveneče. Ko na hitro nekaj sestavljamo, na primer, ko narekujemo stenografu ali pripravljamo javni govor, je naravno, da zapademo v pretenciozen latiniziran slog. Priveski kot: *razmislek, ki bi ga bilo dobro*

imeti pred očmi, ali sklep, s katerem bomo vsi rade volje soglašali, marsikateri sestavek rešijo pred tem, da bi se sunkovito končal z buško. Z uporabo postanih metafor, prisposodob in idiomov si prihranimo precej truda, a na račun nejasnega pomena, ne le za bralce, pač pa tudi za nas same. To je očitno pri mešanih metaforah. Edini namen metafor je priklicati vidno podobo. Ko pa se podobe ne ujemajo, kot na primer pri *Fašistična hobotnica je odpela labodji spev* ali *Konjeniški škorenj je zalučan v talilni lonec*,¹⁵ lahko vzamemo za dejstvo, da pisec ni videl mentalne podobe objekta, ki ga je imenoval; z drugimi besedami: ni zares razmišljal. Še enkrat si oglejte primere, ki sem jih navedel na začetku tega eseja. Profesor Laski (1) pri triinpetdesetih besedah uporablja

R. Dolinar:
Nebo in obličje 51

pet nikalnic. Vsaj ena od njih je odveč in celoten odstavek spremeni v nesmisel, poleg tega pa vsebuje spodrseljaj – tuj namesto soroden,¹⁶ kar je dodaten nesmisel, in precej nespretnih odlomkov, ki prispevajo k nejasnosti besedila, a bi se jim bilo mogoče izogniti. Profesor Hogben (2) balina z arzenalom, ki zna pisati predpise, in čeprav ne odobrava vsakdanje fraze *vzeti v obzir*, ni pripravljen pogledati v slovar, da bi videl, kaj pomeni *eminentno*. (3) Če kdo ta odlomek prebere brez dobrohotnosti, je povsem nesmiseln; verjetno bi bilo mogoče nameravani pomen razbrati iz celote članka. V (4) pisec več ali manj ve, kaj hoče povedati, toda kopičenje postanih fraz ga duši, kot lističi čaja, ki mašijo odtok. V (5) so se besede in pomeni skoraj razšli. Ljudje, ki pišejo na ta način, običajno poznajo splošen čustven pomen – neka zadeva jim ni po godu in radi bi izrazili naklonjenost drugi, toda to, kar želijo povedati, jih ne zanima prav podrobno. Tankovesten pisec se bo ob vsakem stavku, ki ga bo zapisal, vprašal vsaj štiri stvari: Kaj želim povedati? Katere besede bodo to izrazile? Katera beseda ali podoba bo to dosegla na jasnejši način? Je podoba dovolj sveža, da bo privedla do želenega učinka? Verjetno se bo vprašal še: Bi lahko to skrajšal? Sem rekel kaj grdo odvečnega? Toda nič vas ne zavezuje, da se podate skozi ves ta trud. Zadevo lahko skrčite na to, da odprete svoj um in pustite, da se vanj usujejo že narejene fraze – za vas bodo sestavile stavke in do neke mere celo mislile za vas, po potrebi pa bodo opravile pomembno nalogo delnega zakritja pomena celo pred vami samimi. Na tej točki postane jasna posebna povezava med politiko in razvrednotenjem jezika.

Za današnji čas v glavnem drži, da je politični jezik slab jezik. Kjer pa to ne velja, se največkrat izkaže, da je pisec neke vrste upornik, ki izraža osebna mnenja, ne pa "strankarskih". Videti je, da pravovernost katerekoli barve zahteva brezkrven oponašajoč slog. Politične dialektike, ki jih najdemo v pamfletih, uvodnikih, manifestih, *belih knjigah* in govorih podtajnikov se seveda od stranke do

stranke razlikujejo, toda vse so si podobne v tem, da v njih skoraj ni mogoče najti sveže, žive, doma narejene govorne poteze. Ko človek gleda kakšnega utrujenega pisuna, kako na odru mehanično ponavlja ustaljene izraze – *zverinsko, krvoločno, trda roka, krvava tiranija, svobodna ljudstva sveta, stati z ramo ob rami*,¹⁷ ga spreleti nenavaden občutek, da ne gleda človeškega bitja, temveč neke vrste lutko; občutek postane močnejši, ko se v očala govorca ujame luč in jih spremeni v prazne diske, kar je videti, kot da za njimi ne bi bilo oči. To pa ni v celoti umišljeno. Govorec, ki uporablja takšno frazeologijo, je prehodil določeno pot spreminjanja sebe v stroj. Iz njegovega grla prihajajo ustrezni zvoki, toda njegovi možgani niso vključeni, kot bi bili, če bi sam izbiral besede. Če je govor, ki ga je pripravil, takšen, kot ga je vaje znova in znova pisati, se morda skoraj ne zaveda tega, kaj govori, kot človek, ki v cerkvi odgovarja, kar mora odgovoriti. Čeprav to zreducirano stanje zavesti ni nepogrešljivo, pa vsekakor podpira politično ustreznost.

V današnjem času so politični govori in članki v glavnem opravičevanje neopravičljivega. Ohranjanje britanske vladavine v Indiji, ruske čistke in deportacije, odvrženje atomske bombe na Japonsko in podobne zadeve je sicer mogoče opravičevati, vendar le z argumenti, ki so za večino ljudi preveč brutalni, da bi se z njimi lahko soočili, in ki niso v skladu z deklariranimi cilji političnih strank. Tako morajo politični jezik sestavljati predvsem evfemizmi, prenačljivi sklepi in zamegljena nedoločenost. Neoborožene vasi bombardirajo, prebivalce odpeljejo proč, z rafalom strojnic postrelijo živino, z zažigalnimi raketami upepelijo barake – in to imenujejo *mirovni proces*. Na milijone kmetov oropajo kmetij in jih zgolj s tem, kar lahko nesejo, pošljejo na naporen pohod – to imenujejo *transfer prebivalstva* ali *izravnavanje meja*. Ljudi za več let brez sodbe zaprejo, jih ustrelijo v zatilje ali pošljejo umret od skorbuta v arktična delovna taborišča – to se imenuje *eliminacija nezanesljivih elementov*.¹⁸

Takšna frazeologija je potrebna, če želi človek stvari imenovati, ne da bi priklical njihovo mentalno podobo. Predstavljajte si na primer kakšnega v udobju živečega profesorja, ki brani ruski totalitarizem. Ne more naravnost reči: "Verjamem, da je potrebno nasprotnike ubiti, če to prinese dobre rezultate." Zato bo verjetno rekel kaj takega:

"Dopuščam, da sovjetski režim kaže določene poteze, ob katerih bi se humanist nagibal k obžalovanju, menim pa, da se moramo strinjati, da je določena okrnitev desne politične opozicije neizogibna lateralna škoda tranzicijskega obdobja ter da so stroge razmere, za katere je bilo rusko ljudstvo zaproseno, da jih prestane, v luči konkretnih dosežkov povsem upravičene."

Že sam napihnjeni slog je vrsta olepševanja. Množica latinskih besed pada na dejstva mehko kot sneg, zabrisuje obrise in zakriva vse podrobnosti. Neiskrenost je véliki sovražnik jasnega jezika. Ko se pojavi razkorak med resničnimi in izrečenimi cilji, se, kot sipa, ki spusti črnilo, zatečemo, kot da bi bilo to instinktivno, k dolgim besedam in izčrpanim besednim zvezam. V našem času kaj takega kot "vzdržnost od politike" ne obstaja. Vse zadeve so politične in politika sama je mnoštvo laži, izmikanj, norosti, sovražnosti in shizofrenije. Ko je splošno vzdušje slabo, trpi jezik. Pričakoval bi, da se bo izkazalo – toda to je le ugibanje, za katero nimam dovolj znanja, da bi ga preveril –, da so se nemški, ruski in italijanski jezik v zadnjih desetih ali petnajstih letih zaradi diktatur poslabšali.

Toda če misel pokvari jezik, lahko tudi jezik pokvari misel. Slaba raba se lahko skozi tradicijo in oponašanje razširi celo med ljudi, ki bi morali ravnati bolje in to znajo. Razvrednoteni jezik, o katerem tu razpravljam, je na neki način zelo prikladen. Fraze kot *predpostavka, za katero ne bi mogli reči, da je ni mogoče utemeljiti, bi bilo potrebno še proučiti, ne bi služilo nobenemu dobremu namenu ali razmislek, ki bi ga morali imeti pred očmi*, so nenehna skušnjava, kot zavitek aspirinov, ki je ves čas pri roki. Ozrite se še

enkrat v ta esej in zagotovo boste ugotovili, da sem znova in znova zagrešil napake, ki jim tu nasprotujem. Z današnjo jutranjo pošto sem prejel pamflet, ki obravnava razmere v Nemčiji. Avtor mi pripoveduje, da "je začutil nujo", da ga napiše. Na slepo sem ga odprl in med prvimi stavki, ki sem jih zagledal, je bil: "[Zavezniki] nimajo le priložnosti, da privedejo do radikalne transformacije nemške socialne in politične strukture na način, ki se lahko izogne nacionalistični reakciji znotraj same Nemčije, pač pa istočasno polagajo temelje kooperativne in združene Evrope." Kot vidite, "čuti nujo", da piše – domnevamo lahko, da čuti, da lahko pove nekaj novega, pa vendar se njegove besede, kot konjenica, ki se odzove na rog, avtomatično postrojijo v znan puščobni vzorec. To invazijo vnaprej skovanih fraz na človekov um (*položiti temelje, privedi do radikalne transformacije*) je mogoče preprečiti le z nenehno čuječnostjo proti njim; in vsaka takšna fraza anestetizira del človekovih možganov.

Prej sem dejal, da je dekadenca našega jezika verjetno ozdravljiva. Tisti, ki to zanikajo, bi lahko utemeljevali, če bi se utemeljevanja sploh lotili, da jezik zgolj odseva obstoječe družbene okoliščine in da s kakšnim neposrednim šušmarstvom z besedami in besednimi strukturami ne moremo vplivati na njegov razvoj. Do neke mere to verjetno drži – vsaj glede splošnega tona ali duha jezika, ne drži pa v podrobnostih. Nespametne besede in izrazi so pogosto izginili zaradi zavestne dejavnosti manjšine, ne zaradi evolucijskega procesa. Dva nedavna primera sta bila: *na vse kriplje se truditi in poskušati narediti vse, kar je mogoče* – ubil ju je posmeh peščice novinarjev.¹⁹ Na voljo je dolg spispek razvpitih metafor, ki bi se jih lahko na podoben način znebili, če bi dovolj ljudi zanimala ta naloga; prav tako bi morale biti mogoče izsmejati iz obstoja formacijo *ne bi mogli reči, da ni*,²⁰ razredčiti količino latinščine in grščine v povprečnem stavku, izseliti tuje fraze in zablodele znanstvene izraze ter na splošno narediti pretencioznost nemoderno. Vse to pa

so malenkosti. Obramba jezika implicira več kot to in morda je najbolje, da najprej povemo, česa ne implicira.

Za začetek, nič nima opravi z zastarelostjo, z reševanjem pradačnih besed in načinov govora pred propadom ali s postavljanjem "standardnega jezika", ki ga ne smemo nikoli zapustiti. Nasprotno, posebno zaskrbljujoče je ravnanje za vsako besedo in besedno zvezo, ki je že davno ponosila svojo uporabnost. Prav tako nima nič opravi s pravilnostjo slovnice in sintakse, ki nista pomembni, dokler je pomen jasen, ali z izogibanjem amerikanizmom ali z gojenjem tako imenovanega "dobrega proznega sloga". Ne zanimata nas niti lažna preprostost niti poskus, da bi pisni jezik naredili pogovoren. Ne napeljujemo na to, da bi morala biti v vsakem primeru domača beseda boljša od latinske, čeprav predlagamo najkrajše besede in najbolj jedrnat izraz, ki pokrivajo pomen. Najpomembnejše od vsega pa je, da pomen določa besedo, in ne obratno. V prozi je najslabša stvar, ki jo človek lahko naredi z besedami, to, da se jim vda. Ko si zamislimo konkreten objekt, razmišljamo brez besed, nato pa se, če želimo zadevo opisati, preganjamo za besedami, vse dokler ne najdemo takšne, za katero se nam zdi, da se pomenu natančno prilega. Kadar pa razmišljamo o čem abstraktnem, pogosteje besede uporabljamo od samega začetka in tako se, če ne vložimo zavestnega napa, da bi to preprečili, obstoječi način govorjenja požene na nas in opravi naše delo, za ceno zameglitve ali celo spremembe pomena. Verjetno je bolje, kolikor je mogoče, odlašati z uporabo besed ter skozi podobe in občutke poskrbeti, da je pomen čim jasnejši. Po tem lahko *izberemo* – in ne le *sprejmemo* – besedne zveze, ki najbolj pokrivajo pomen, nato pa zamenjamo mesto in presodimo, kakšen vtis bodo verjetno naredile na drugega. Ta zadnji umski napor izseka vse postane ali mešane podobe, vse vnaprej izdelane fraze, nepotrebne ponovitve, vsa slepila in nejasnosti nasplo. Ker pa smo lahko v dvomih glede

učinka besede ali fraze, potrebujemo pravila, na katera se lahko zanesemo, ko instinkt ne zadošča. Mislim, da naslednja pravila pokrivajo večino primerov:

1. Nikoli ne uporabi metafore, primerjave ali druge govorne figure, ki jo pogosto vidiš natisnjeno.
2. Nikoli ne uporabi dolge besede, kjer zadošča kratka.
3. Če je mogoče besedo izločiti, jo vedno izloči.
4. Kjer lahko uporabljaj tvorik, nikoli ne uporabi trpnika.
5. Nikoli ne uporabi tuje fraze, znanstvene ali žargonske besede, če se lahko spomniš domače sopomenke.
6. Prelomi katerokoli od teh pravil, preden zineš karkoli odkrito neotesanega.

Ta pravila so videti osnovna in taka tudi so, toda od vsakogar, ki se je navadil pisati v sedaj modnem slogu, zahtevajo temeljito spremembo stališč. Človek lahko privzame vsa, a še vedno piše v slabem jeziku, ne more pa napisati zadev, kakršne sem citiral v petih primerih na začetku članka.

Tu nisem pretehtaval literarne uporabe jezika, temveč le jezik kot orodje izražanja namesto zakrivanja ali preprečevanja misli. Stuart Chase in drugi so se približali trditvi, da so vse abstraktne besede brezpomenske; s tem izgovorom so zagovarjali politični pasivizem. Ker ne veste, kaj je fašizem, kako se lahko borite proti njemu? Človeku ni potrebno pogoltniti takšnih absurdnosti, lahko pa uvidi, da je sedanji politični kaos povezan z razkrojem jezika in da lahko pride do določenega izboljšanja, če začnemo pri jeziku. Če poenostavite svoj jezik, se osvobodite najhujših nesmislov pravovernosti. Na ta način ne morete več uporabljati katerega od "nujnih" načinov govora in ko pripomnite kakšno neumnost, je to očitno celo vam. Politični jezik – z določenimi odkloni to velja za vse stranke, od konservativne do anarhistične – je oblikovan tako, da laži zvenijo resnicoljubno in umor spoštovanja vreden, mešanju vetra pa dajo videz trdnosti. Tega človek ne more čez noč spremeniti, lahko pa spremeni

svoje lastne navade, od časa do časa pa lahko celo, če se dovolj glasno roga, vrže kakšno znošeno in neuporabno frazo – kakšen konjeniški škorenj, ahilovo peto, toplo gredo, lakmusov papir, pravcati pekel ali kakšno drugo kepo besednega odklona, v koš za smeti, kamor sodi.

Prevedla: Maša Gedrih

1. V Indiji rojeni Anglež Eric Arthur Blair (25. 6. 1903 – 21. 1. 1950), bolj znan pod psevdonimom George Orwell, je verjetno najbolj znan kot avtor *Živalske farne* in 1984, bil pa je tudi vpliven esejist, pesnik, literarni kritik, novinar in neizprosen kritik kakršnihkoli totalitarizmov. Orwell je svoja razmišljanja o jeziku vtikal v različna dela (1984, *Poklon Kataloniji* idr.), tukajšnji članek pa velja za enega najvplivnejših esejev o jeziku svojega časa.
2. Izvorni naslov: George Orwell: *Politics and the English Language*. Prva objava: revija *Horizon*, London, april 1946. Ponatisi: *Shooting and Elephant and Other Essays*, 1950. *The Orwell Reader, Fiction, Essays, and Reportage*, 1956. *Collected Essays*, 1961. V eseju avtor združuje kritični pogled na družbo z zahtevami po jasnem in iskrenem jeziku ter opozarja na nevarnosti politične manipulacije z jezikom. Žal je po več kot pol stoletja še vedno aktualen. Orwell je stopil korak dlje od preproste družbene kritike in opozoril, da je nejasen jezik neposredno povezan z nejasnim mišljenjem, zakrivanje dejanskega pomena s praznimi frazami pa omogoča dejanja, ki bi bila ob pošteni predstavitvi razumljena kot neetična. Takšen jezik utemeljuje vojne in socialne krivice, govorca pa "odreši" občutka osebne odgovornosti, s tem ko ga zavije v "varni" kokon družbeno sprejetih konceptualizacij. To je jezik "eichmannov" vseh časov: domač, splošno sprejet, nedomiseln in pomensko prazen. Orwell pa prisega na preprost, jase in živ jezik, plod razmišljanja in ustvarjalnosti.
3. Angleške fraze so v prevodu pogosto prirejene, saj enake fraze nimamo vedno na razpolago, imamo pa kakšno drugo, ki nastopa v enaki ali sorodni funkciji. Včasih primeri fraz v slovenščini ne odražajo avtorjeve poante, saj je angleščina bistveno bolj frazeološki jezik od slovenščine in je navada oklepanja ustaljenih fraz močnejša, medtem ko bi v slovenščini lahko skorajda trdili obratno: da njihova uporaba odseva premišljen govor, zavest o jeziku in izbiro besed. Op. prev.
4. Langham Place: londonski trg, kjer je sedež BBC-ja. Op. prev.
5. *Voice of Britain*. Op. prev.
6. Pisec se verjetno nanaša na "cockney", jezik londonskega East Enda, ki velja za nižji, delavski jezik in mdr. pogosto opušča začetni glas "h". Op. prev.
7. Morda v današnjem slovenskem jeziku bolj: generično, produktivno, globalno, interes ... Op. prev.
8. Morda v slovenščini bolj: misija, vihre, pogrom ... Op. prev.
9. V originalu: i. e., e. g. in etc. Op. prev.
10. Zanimiva ilustracija tega je način, kako so grška imena rož razlaskila domača, ki smo jih do nedavnega uporabljali: *spominčica* je postala *myosotis*, *odolin* je zdaj *antirrhinum* itd. Težko je pri tej spremembi mode videti kakšen praktičen razlog; verjetno gre za instinktivno zavračanje domače besede in za nejasen občutek, da je grška beseda bolj znanstvena.
11. Morda v današnji slovenščini bolj: generično, ekološko, avtonomno, suvereno, tranzicija, konkurenčnost, globalno, transnacionalno, postindustrijsko integracija, diverzifikacija, implementacija, evalvacija, stabilizacija, recesija, kadrirati itd. Op. prev.
12. Primer: "Comfortovo katolištvo zaznav in podobe, na čuden način ob boku whitemaneskosti, skoraj povsem nasprotno v estetskem pritisku, še naprej vzbuja tisto nakopičeno drgetajoče vzdrušje ob kruti, nepopustljivo spokojni brezčasnosti ... Wrey Gardiner zareže, ko se s premišljenim korakom nameri k preprostem strešnem oknu. Toda to ni tako preprosto in skozi to žalostno zadovoljstvo teče bistveno več od površinske grenko-sladke resignacije."
13. Mogoče v sodobni slovenščini še: dodana vrednost, nacionalni interes, prioriteta, integriteta, levičarski, desničarski ... Op. prev.
14. Prd 9,11 (Citat iz ekumenske izdaje SP: "Zopet sem videl pod soncem: ne dobijo hitri stave v teku, ne junaki vojske; tudi ne modri kruha, ne pametni bogastva, in ne razumni naklonjenosti; kajti čas in naključje zadeva njih vse.")
15. Priredba s slovensko frazo: *Mat' kurja zavihtela pest*. Op. prev.
16. V originalu: *alien* namesto *akin*. Op. prev.
17. Morda danes bolj: zagotoviti optimalno razmerje, izkoristiti zmogljivosti, pripeljati do splošnega družbenega soglasja, vsebuje bistvene elemente, lateralna škoda, uveljavljanje nacionalnih interesov, je potrebno zagotoviti, to dokazuje, da, zagotavljati trajnostni pristop, omogočiti razvoj, terjati premike, uveljaviti standarde ... Op. prev.
18. Aktualnejši primeri: racionalizacija proizvodnje ali zagotavljanje konkurenčnosti za odpuščanje delavcev, demokratizacija za oboroženo poseganje v tujo politiko, zagotavljanje nacionalne varnosti za oboroževanje, misija za vojaške pohode, ob katerih trpi predvsem civilno prebivalstvo ... Op. prev.
19. Ilustracija velja za angleški jezik in kulturni prostor. Morebiti so v Sloveniji novinarji z ironizacijo izraza odigrali podobno vlogo v času, ko so nekateri začeli uporabljati izraz 'tranzicija' kot izgovor za neuspešnost. Op. prev.
20. Človek se lahko ozdravi oblike 'ne bi mogli reči, da ni', če se nauči na pamet naslednji stavek: *Pes, za katerega ne bi mogli reči, da ni črn, je loviti zajca, za katerega ne bi mogli reči, da ni majhen, po polju, za katerega ne bi mogli reči, da ni zeleno.*